

Paweł Tyszka

ORCID: 0000-0002-2893-8741

Zamek Królewski w Warszawie – Muzeum

Kanały informacyjne kanclerza i hetmana wielkiego koronnego Jana Zamoyskiego na dworze hospodara mołdawskiego Jeremiego Mohyły w latach 1595–1605

**Jan Zamoyski, Chancellor and Grand Hetman
of the Crown: His Information Channels at the
Court of Moldavian Hospodar Jeremias Mohyla
(1595–1605)**

Abstrakt

Jan Zamoyski jako hetman wielki koronny był zobligowany do obrony granic Rzeczypospolitej, co nastręczało szczególnie dużo trudności na ustawnie zagrożonych najezdami tatarsko-tureckimi południowo-wschodnich rubieżach państwa. Żeby skutecznie bronić kraju, musiał dysponować rozbudowaną siecią kontaktów dyplomatycznych, pozwalającą mu na uaktualnianie wiedzy na temat sytuacji polityczno-wojennej na pograniczu. W tym celu starał się nawiązać stosunki z kolejnymi hospodarami mołdawskimi oraz wołoskimi, by pozyskać w ich osobach sojuszników, informatorów, a także pośredników w kontaktach z władcami księstw naddunajskich, Imperium Osmańskim czy Chanatem Krymskim. Dzięki wyprawie

w 1595 r. udało się Janowi Zamoyskiemu osadzić na tronie hospodarskim w Mołdawii Jeremiego Mohyłę, człowieka blisko z nim związanego i od niego zależnego, co pozwoliło hetmanowi na stworzenie stałego punktu dyplomatyczno-wywiadowczego na dworze w Suczawie. Celem artykułu jest ukazanie kanałów informacyjnych, którymi Jan Zamoyski otrzymywał informacje z dworu mołdawskiego, a także omówienie ich przydatności dla prowadzonej przez niego działalności jako hetmana. Analizie została poddana przechowywana w Archiwum Zamoyskich (mieszczącym się w Archiwum Głównym Akt Dawnych) korespondencja adresowana do Jana Zamoyskiego, której nadawcami byli Jeremi Mohyła, jego brat Szymon oraz Łukasz Stroicz, pełniący na dworze mołdawskim funkcję logofety. O ile listy hospodara mołdawskiego były dla hetmana cennym źródłem wiadomości o charakterze politycznym, dyplomatycznym i wojskowym, o tyle pozostali korespondenci już nie odgrywali tak znaczącej roli w jego siatce kontaktów. Jan Zamoyski wysyłał do Mołdawii także swoje sługi, które oficjalnie miały się zajmować zakupem towarów na potrzeby zamoyskiego dworu, lecz niewątpliwie odgrywały też ważną rolę w gronie informatorów hetmana.

Słowa kluczowe: Jan Zamoyski, Jeremi Mohyła, Szymon Mohyła, Łukasz Stroicz, Mołdawia, dyplomacja, kanały informacyjne

Abstract

As Grand Crown Hetman, Jan Zamoyski was obliged to defend the borders of the Polish–Lithuanian Commonwealth – a task that proved particularly challenging in the southeastern frontier regions, which were continuously exposed to Tatar and Ottoman incursions. In order to effectively safeguard the Commonwealth, he had to rely on an extensive network of diplomatic contacts, which enabled him to stay informed about the evolving political and military situation along the borderlands. To this end, he sought to establish and maintain relations with successive hospodars of Moldavia and Wallachia, aiming to secure not only political allies and sources of information, but also intermediaries in dealings with the rulers of the Danubian Principalities, the Ottoman Empire, and the Crimean Khanate. Zamoyski's 1595 military campaign led to the installation of Jeremias Mohyla – a close associate and dependent ally – on the Moldavian throne. This development allowed the hetman to establish a permanent diplomatic and intelligence outpost at the court in Suceava. The aim of this article is to examine the channels through which Jan Zamoyski obtained intelligence from the Moldavian court, and to assess their utility in his role as Grand Hetman. The analysis is based on correspondence preserved in the Zamoyski Archives (housed in the Central Archives of Historical Records in Warsaw), specifically letters addressed to Zamoyski by Jeremias Mohyla, his brother Simion Mohyla, and Łukasz Stroicz, who

held the office of logothete at the Moldavian court. While the hospodar's letters constituted a valuable source of political, diplomatic, and military intelligence for Zamoyski, the contributions of the other correspondents played a relatively minor role within his broader information network. Zamoyski also dispatched his own servants to Moldavia – individuals who officially posed as buyers for the Zamoyski estate, but in fact served key functions within the hetman's intelligence network.

Keywords: Jan Zamoyski, Jeremia Movilă, Simion Movilă, Luca Stroici, Moldavia, diplomacy, information channels

Interwencje zbrojne kanclerza i hetmana wielkiego koronnego Jana Zamoyskiego w Mołdawii i Wołoszczyźnie podejmowane w latach 1595 i 1600 cieszą się w ostatnich latach dużym zainteresowaniem badaczy. Ich przyczyny, przebieg i skutki są omawiane zarówno w szerszej perspektywie polityki zagranicznej Rzeczypospolitej i jej relacji z księstwami naddunajskimi, Imperium Osmańskim oraz Habsburgami¹, pod kątem prowadzonych działań militarnych², wreszcie – w celu ustalenia stosunku prawnego łączącego Mołdawię z państwem polsko-litewskim w okresie panowania Jeremiego Mohyły i jego następców³. Są także ważnym

-
- 1 Ilona Czamańska, „Czy naprawdę były to awantury? Interwencje polskie w Mołdawii w latach 1595–1616”, *Balkanica Posnaniensia. Acta et studia* 28/2 (2021): 57–79; Przemysław Gawron, „Jan Zamoyski, kanclerz i hetman wielki koronny, wobec zmagañ turecko-habsburskich w latach 1593-1605/6”, w *Polska wobec wielkich konfliktów w Europie nowożytnej. Z dziejów dyplomacji i stosunków międzynarodowych w XV–XVIII wieku*, red. Ryszard Skowron (Kraków: Wydawnictwo Towarzystwa Naukowego „Societas Vistulana”, 2009), 23–47; Dariusz Milewski, „Między patronatem a współpracą – relacje Jana Zamoyskiego i hospodara mołdawskiego Jeremiego Mohyły (1595–1605)”, *Wiek Stary i Nowy* (2012): 11–31; Dariusz Milewski, *Polsko-mołdawskie stosunki polityczno-wojskowe w latach 1538–1595* (Oświęcim: Napoleon V, 2022), 143–182.
 - 2 Dariusz Milewski, „A Campaign of the Great Hetman Jan Zamoyski in Moldavia (1595). Part I. Politico-diplomatic and Military Preliminaries”, *Codrul Cosminului* 18/2 (2012): 261–286; Dariusz Milewski, „A Campaign of the Great Hetman Jan Zamoyski in Moldavia (1595). Part II. The Battle of Țuțora and Aftermath”, *Codrul Cosminului* 19/1 (2013): 57–76.
 - 3 Cristian A. Bobicescu, „Unia, inkorporacja czy lenno? Kilka uwag o stosunkach Mołdawii z Rzeczpospolitą podczas panowania Jeremiego Mohyły (1595–1606)”, w *Rzeczpospolita w XVI–XVII wieku. Państwo czy wspólnota?*, red. Bogusław Dybaś, Tomasz Kempa, Paweł Hanczewski (Toruń: Wydawnictwo Naukowe UMK, 2007), 219–239; Cristian A. Bobicescu, „Tyranny and Colonization. Preliminary Considerations about the Colonization Plans of Moldavia during the Time of Jan Zamoyski”, *Revue des études sud-est européennes* 54/1-4 (2016): 99–118; Cristian A. Bobicescu, „Recepcja ustroju polsko-litewskiego w Mołdawii Mohyłów (1595–1611)”, cz. 1, *Saeculum Christianum* 29/2 (2022): 126–138.

elementem kolejnych biografii ich głównego dowódcy⁴. Stąd też w tym miejscu wypada ograniczyć się jedynie do przedstawienia najważniejszych akordów i aktorów wydarzeń z 1595 r. i 1600 r.

W 1595 r. z inicjatywy Habsburgów doszło do sojuszu księstw naddunajskich, którego celem było wyswobodzenie się spod wpływów Imperium Osmańskiego. W wyniku przetasowań politycznych w obrębie przywódców antytureckiego przymierza z inspiracji księcia siedmiogrodzkiego Zygmunta Batorego doszło do zmiany na tronie hospodarskim w Mołdawii. Usunięty został propolsko nastawiony Aron Tyran, a na jego miejsce został zainstalowany jeden ze sprzymierzeńców Batorego – Stefan Rozwan. Ponieważ w toczące się działania wojenne zaangażowali się również Kozacy, a w Stambule powszechne było przeświadczenie, że także Polacy zamierzają przystąpić do sojuszu antytureckiego, coraz poważniej rysowała się wizja wyprawy tureckiej na Rzeczpospolitą. Wkroczenie armii tureckiej do Wołoszczyzny wymusiło podjęcie zdecydowanych kroków i zorganizowanie zbrojnej interwencji mającej na celu zabezpieczenie polskich interesów politycznych w księstwach naddunajskich, niedopuszczenie do osadzenia na tronach Mołdawii i Wołoszczyzny wrogo nastawionych wobec Rzeczypospolitej hospodarów, wreszcie powstrzymania wojsk osmańskich przed ewentualnym wtargnięciem w granice państwa polskiego. Na czele ekspedycji stanął kanclerz i hetman wielki koronny Jan Zamoyski. Wkroczył on do Mołdawii, gdzie intronizował nowego hospodara w osobie Jeremiego Mohyły. Następnie pod Cecorą powstrzymał wojska chana tatarskiego Gazi II Gereja, z którym ostatecznie zawarł porozumienie. Na jego mocy Jeremi Mohyła został uznany za prawowitego hospodara, a sam chan obiecał, iż wyjedna u sułtana potwierdzenie tego wyboru. Rozbicie w grudniu 1595 r. pod Suczawą przez starostę kamienieckiego Jana Potockiego, stojącego na czele wojsk polsko-mołdawskich, oddziałów siedmiogrodzkich dowodzonych przez Stefana Rozwana i zgładzenie tego ostatniego ostatecznie utwierdziło panowanie Jeremiego Mohyły w Suczawie⁵.

Już w 1599 r. Jeremi Mohyła próbował przekonać króla Zygmunta III oraz Jana Zamoyskiego do dokonania zmiany na tronie wołoskim, forsując kandydaturę swojego brata Szymona. Wedle mołdawskiego hospodara

4 Artur Śliwiński, *Jan Zamoyski. Kanclerz i hetman wielki koronny* (Warszawa: Trzaska, Evert i Michalski, 1947), 310–330; Stanisław Grzybowski, *Jan Zamoyski* (Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 1994), 266–272.

5 Czamańska, „Czy naprawdę były to awantury?”, 58–63; Grzybowski, *Jan Zamoyski*, 267–269; Milewski, *Polsko-mołdawskie stosunki*, 167–173; Milewski, „Między patronatem a współpracą”, 15–20.

sam sułtan miał być inicjatorem tego pomysłu⁶. Król i kanclerz jednakże podeszli z dużą rezerwą do propozycji Jeremiego Mohyły⁷. Z podobną inicjatywą, to znaczy podporządkowania sobie Wołoszczyzny – czy to poprzez jej zhołdowanie, czy też włączenie w skład własnego państwa – wyszedł nowy książę siedmiogrodzki Andrzej Batory, jeden z najbliższych współpracowników politycznych Jana Zamoyskiego. Wszystko to zmusiło hospodara wołoskiego Michała Walecznego do podjęcia zdecydowanych działań. Pod koniec października 1599 r. zaatakował on Siedmiogród i pokonał Andrzeja Batorego, który kilka dni po bitwie został zamordowany. To znów wywołało panikę na dworze Jeremiego Mohyły, który realnie obawiał się, że będzie następnym celem. Stąd też zwrócił się o pomoc do polskiego króla, lecz ten był wówczas zaabsorbowany rodzącym się konfliktem ze Szwecją i nie podjął zdecydowanych działań. Dopiero wkroczenie w maju 1600 r. do Mołdawii Michała Walecznego i pokonanie pod Suczawą Jeremiego Mohyły zmusiły stronę polską do poczynienia stosownych kroków. Jan Zamoyski najpierw dokonał interwencji zbrojnej w Mołdawii, gdzie ponownie osadził na tronie Jeremiego Mohylę, a następnie zaatakował Michała Walecznego, którego pokonał pod Bukowem. W jego miejsce osadził na tronie wołoskim Szymona Mohylę, co zyskało akceptację sułtana. Panowanie nowego hospodara wołoskiego nie trwało jednak długo, gdyż już w 1602 r. utracił swoje dominium⁸.

Wedle diariusza wyprawy Jana Zamoyskiego do Mołdawii w 1595 r. to kanclerz miał dokonać wyboru Jeremiego Mohyły na hospodara, stawiając *de facto* tamtejszych bojarów przed faktem dokonanym⁹. Następnie nowy władca złożył przysięgę wierności wobec polskiego króla i Rzeczypospolitej, wreszcie wysłał poselstwo na sejm 1597 r., na którym to Zygmunt III nadał mu Mołdawię w dożywotnie i dziedziczne władanie¹⁰. Jeremi Mohyla był zatem zależny *de iure* od polskiego króla oraz sułtana¹¹, lecz *de facto* to Jan Zamoyski był gwarantem jego panowania, co pokazały wypadki roku 1600 r., kiedy to bez pomocy kanclerza bardzo szybko utracił tron na rzecz Michała Walecznego i tylko dzięki polskiej interwencji

6 Jeremi Mohyla do Zygmunta III, Suczawa, 27 VIII 1599, Archiwum Główne Akt Dawnych, Archiwum Zamoyskich, 3028, k. 59.

7 Jan Zamoyski do Jeremiego Mohyły, b.m. i b.d., AGAD, AZ 857, brulion, k. 1-4.

8 Czamańska, „Czy naprawdę były to awantury?”, 63–68.

9 Józef Jasnowski, „Dwie relacje z wyprawy Zamoyskiego pod Cecorę w r. 1595”, *Przegląd Historyczno-Wojskowy* 10/2 (1938): 243.

10 Bobicescu, „Unia, inkorporacja czy lenno?”, 228–232.

11 Milewski, „Między patronatem a współpracą”, 30.

udało mu się go odzyskać. Jan Zamoyski zaś potrzebował króla, by móc *de lege artis* sprawować swoistą kuratelę nad Jeremim Mohyłą i w razie potrzeby interweniować w Mołdawii na jego rzecz, samemu nie będąc oskarżonym o przekroczenie kompetencji związanych z piastowanymi urzędami¹². Sam gospodar próbował obejść ten momentami ciężący mu kanclerski patronat i nawiązać bezpośrednie kontakty z Zygmuntem III oraz jego otoczeniem, ale polski monarcha zachowywał w stosunku do niego duży dystans, zdając się w sprawach księstw naddunajskich na kanclerza¹³.

Pamiętać należy, iż Jan Zamoyski jako hetman wielki koronny odpowiedzialny był za utrzymanie bezpieczeństwa na południowo-wschodnich granicach Rzeczypospolitej i powstrzymanie najazdów Tatarów. Ponadto był on żywo zainteresowany kursem politycznym, jaki obierali władcy księstw naddunajskich nie tylko w relacjach z Imperium Osmańskim, ale także Habsburgami. Było to szczególnie istotne, gdy w 1595 r. rozbiciu uległo propolsko nastawione stronnictwo na dworze siedmiogrodzkim, a jej przywódcy na czele z Baltazarem Batorym zostali zgładzeni, zaś sam książę otwarcie opowiedział się po stronie cesarza, żeniąc się z jedną z arcyksiężniczek¹⁴. Jan Zamoyski, pragnąc chronić państwo polsko-litewskie przed wrogimi zakusami państw ościennych, musiał dysponować rozbudowanym i sprawnie działającym systemem informacyjnym. Wymagało to utrzymywania stałej siatki szpiegowskiej, a także wysyłania posłańców, również z zadaniami wywiadowczymi, poza granice kraju. Umieszczenie na tronach mołdawskim i wołoskim życzliwych sobie i Rzeczypospolitej gospodarów dawało kanclerzowi bardzo duży bufor bezpieczeństwa, otrzymywał bowiem nie tylko olbrzymią wiedzę na temat sytuacji na pograniczu, ale także mógł koordynować wspólne działania dyplomatyczno-militarne, pozwalające zdławić już w zarodku wiele działań wymierzonych w bezpieczeństwo monarchii polsko-litewskiej¹⁵.

12 Cristian A. Bobicescu, „Jeremi Mohyla – między Zygmuntem III a kanclerzem i hetmanem wielkim koronnym Janem Zamoyskim (1591–1603). Uwagi wstępne”, *Kronika Zamkowa. Roczniki* 7/73 (2020): 27.

13 *Ibidem*, 30–32.

14 Ildikó Horn, *Andrzej Batory* (Warszawa: Neriton, 2010), 212–216; Ludwik Bazylów, *Siedmiogród a Polska 1576–1613* (Warszawa: PWN, 1967), 68–73; *Rajnolda Hejdensztejna sekretarza królewskiego, Dzieje Polski od śmierci Zygmunta Augusta do roku 1594. Księg XII*, 2, red. Michał Gliszczyński, Włodzimierz Spasowicz (Petersburg: Wolff Bolesław Maurycy, 1857), 325–326.

15 Szczególna rola hetmana wielkiego koronnego w systemie informacyjnym Rzeczypospolitej i jego prerogatywy w prowadzeniu polityki zagranicznej państwa względem Imperium Osmańskiego, Chanatu Krymskiego oraz księstw naddunajskich zostały

Jak zatem układały się stosunki między Janem Zamoyskim a Mohylami? Czy obaj bracia spełnili pokładane w nich nadzieje i stali się cennymi oraz wiarygodnymi źródłami informacji na temat sytuacji polityczno-wojskowej nie tylko w swoich państwach, ale także na dworach w Baczysaraju oraz Stambule? Jaką rolę odgrywali w stworzonym przez kanclerza systemie wywiadowczym? Czy istniały inne kanały, którymi do Jana Zamoyskiego docierały informacje z dworów mołdawskiego oraz wołoskiego i na ile ich treść różniła się od tych przekazywanych przez gospodarów? W niniejszym studium nie została uwzględniona korespondencja, którą Jan Zamoyski otrzymywał od swoich bliskich współpracowników oraz sług, m.in. hetmana polnego koronnego Stanisława Żółkiewskiego, strażnika wielkiego koronnego Jana Zamoyskiego, zarządców dóbr szarogrodzkich – Andrzeja Chrzastowskiego czy Macieja Jabłonowskiego, a także przedstawicieli kresowych rodów magnackich czy innych osób czasowo przebywających na ziemiach ukraińskich, gdyż źródła informacji zawartych w ich listach były zróżnicowane, często nieznanne, a same wiadomości niejednokrotnie już przetworzone. Pominęta została również korespondencja oraz wiadomości, jakie kanclerzowi były przekazywane z dworu królewskiego, a których nie był on bezpośrednim adresatem. Analiza została ograniczona jedynie do korespondencji Jana Zamoyskiego z Mohylami, ich urzędnikami oraz przedstawicielami kanclerza, którzy z poruczenia swojego patrona przebywali na dworze w Suczawie.

Jeremi Mohyła

Jakie zatem łączyły Jana Zamoyskiego relacje z Jeremim Mohylą? W ostatnich latach powstało kilka rozpraw poświęconych temu zagadnieniu. Charakter stosunków łączących kanclerza i hospodara został w nich zaprezentowany niezwykle szeroko: od szczerzej, osobistej przyjaźni, poprzez relacje o charakterze *stricte* klientalnym, do prób emancypacji podejmowanych przez hospodara chcącego ograniczyć kuratelę kanclerza¹⁶. Ten krótki przegląd najlepiej chyba oddaje złożoność tych relacji

szczegółowo omówione przez Przemysława Gawrona – zob. Przemysław Gawron, *Hetman koronny w systemie ustrojowym Rzeczypospolitej w latach 1581–1646* (Warszawa: Neriton, 2010). O roli Jana Zamoyskiego jako hetmana wielkiego koronnego i jego wpływie na politykę zagraniczną państwa polsko-litewskiego w ostatniej dekadzie XVI w. zob. s. 109–113.

16 Ilona Czamańska, „Caraterul legaturilor lui Jan Zamoyski cu Movilestii”, *Arhiva Genealogica*, 3(9)/3-4 (1996): 307; Czamańska, „Czy naprawdę były to awantury?”, 60, 62;

w długiej perspektywie czasowej. Początki kontaktów Jana Zamoyskiego z Mohyłami sięgają jeszcze końcówki lat 80. i już wówczas musiały być one bliskie, skoro kanclerz wsparł Jeremiego Mohyłę i innych Mołdawian, którzy po abdykacji Piotra Kulawego w 1591 r. schronili się w granicach Rzeczypospolitej. To dzięki protekcji Jana Zamoyskiego przyszedł gospodar uzyskać w 1593 r. polski indygenat, a o bliskości łączących ich relacji świadczy fakt, iż Jeremi Mohyła uzyskał zgodę kanclerza na dodanie do herbu Mohyłów herbu Zamoyskich – Jelita¹⁷. Kanclerz wspierał również Mohyłę finansowo, dzięki czemu mógł on po otrzymaniu indygenatu dokonać zakupu dóbr ziemskich w Rzeczypospolitej, a inne objął w dzierżawę¹⁸. Dzięki kanclerskim zabiegom polski indygenat nadano w 1596 r. również braciom Jeremiego – Szymonowi i Jerzemu Mohyłom¹⁹.

Jan Zamoyski niewątpliwie oczekiwał od Jeremiego Mohyły pełnej lojalności i dyspozycyjności²⁰, skoro ten zawdzięczał mu wyniesienie na tron mołdawski, o czym sam otwarcie pisał w listach do kanclerza²¹. Gospodar mołdawski nieustannie zapewniał Jana Zamoyskiego o gotowości swojej służby, a jego listy pełne są uniżonych zwrotów grzecznościowych, które – jak słusznie zauważył Dariusz Milewski – nie przystają jakby nie było władcy państwa w stosunku do poddanego monarchy sąsiedniego kraju²². Gospodar mołdawski najczęściej bowiem podpisywał się w listach do Jana Zamoyskiego jako życzliwy lub uprzejmy „przyjaciel, syn i sługa”, zaś kanclerza wielokrotnie określał mianem swojego

Milewski, „Między patronatem a współpracą”, 20–21, 29–30; Michał Wasiucionek, „Kanclerz i gospodar – klientelizm nietypowy? Na marginesie stosunków Jana Zamoyskiego z Jeremim Mohyłą”, *Wschodni Rocznik Humanistyczny* 6 (2009): 65–72; Bobicescu, „Jeremi Mohyła – między Zygmuntem III a kanclerzem i hetmanem”: 19–34.

17 Wasiucionek, „Kanclerz i gospodar”, 68; Milewski, *Polsko-mołdawskie stosunki*, 155–156.

18 Wasiucionek, „Kanclerz i gospodar”, 68; Czamańska, „Caraterul legaturilor lui Jan Zamoyski cu Movilestii”, 311.

19 Milewski, *Polsko-mołdawskie stosunki*, 177.

20 Bobicescu, „Jeremi Mohyła – między Zygmuntem III a kanclerzem i hetmanem”: 29.

21 Jeremi Mohyła do Jana Zamoyskiego, Suczawa, 19 marca 1596, AGAD, AZ 150, k. 3. W liście mowa jest o ziemi wołoskiej, ale w XVI w. w Rzeczypospolitej gospodarstwo mołdawskie nazywano Wołoszczyzną lub ziemią wołoską, zaś gospodarstwo wołoskie – Multanami – zob. Dariusz Milewski, „Kości niezgody. Mołdawia podczas wojny polsko-osmańskiej 1620–1621, w *Od Cecory do Chocimia. Studia z dziejów wojny Rzeczypospolitej z Turcją 1620–1621*, red. Zbigniew Hundert, Paweł Tyszka (Warszawa: Zamek Królewski w Warszawie – Muzeum, 2024), 14.

22 Milewski, „Między patronatem a współpracą”, 29–30.

„Ojca” – szczególnie gdy zabiegał o jego pomoc militarną lub też zwracał się ze swoimi prywatnymi prośbami²³.

Dla Jana Zamoyskiego – mimo iż niewątpliwie musiało to łechtać jego próżność – ważniejsze od mniej lub bardziej wyrafinowanych epitetów i pochwał kierowanych przez Jeremiego Mohyłę pod jego adresem były informacje zawarte w listach hospodara i ich przydatność dla przygotowania skutecznej obrony granic Rzeczypospolitej. Korespondencja ta była już częściowo analizowana, szczególnie w pracach Dariusza Milewskiego²⁴, stąd też zostaną przywołane jedynie najważniejsze jej wątki, bez szczegółowej analizy treści poszczególnych listów.

Jeremi Mohyła starał się utrzymywać regularny kontakt z Janem Zamoyskim, chociaż możemy odnotować wzmożenie w korespondencji w latach 1599–1600²⁵, co było niewątpliwie związane z realną groźbą utraty przez hospodara władzy w Mołdawii na skutek działań militarnych podjętych przez Michała Walecznego. Temat Wołoszczyzny i dużej aktywności polityczno-militarnej jej władcy był niemal stałym punktem podnoszonym w listach mołdawskiego hospodara w pierwszych latach

23 Zob. np. Jeremi Mohyła do Jana Zamoyskiego: Suczawa, 29 października 1597, AGAD, AZ 682, k. 21; Suczawa, 10 stycznia 1598, AGAD, AZ 682, k. 25; Suczawa, 27 lipca 1598, AGAD, AZ 682, k. 41; Suczawa, 30 marca 1600, AGAD, AZ 682, k. 55; Chocim, 18 maja 1600, AGAD, AZ 682, k. 57.

24 Szczególnie zob. Milewski, „Między patronatem a współpracą”, 21–30. Badacz wskazał, iż zachowało się ok. 50 listów [Milewski, „Między patronatem a współpracą”, 15 (przyp. 14), 21], opierając swoje ustalenia na edycji źródłowej Eudoxiu Hurmuzaki: *Documente privitoare la istoria Românilor*, E. Hurmuzaki, supl. 2, t. 1: 1510–1600, red. Ioan Bogdan (București: Stabilimentul Grafic I. V. Socecu, 1893) oraz *Documente privitoare la istoria Românilor*, E. Hurmuzaki, supl. 2, t. 2: 1601–1640, red. Ioan Bogdan (București: Stabilimentul Grafic I. V. Socecu, 1895). Autor wskazał, iż opublikowane w obu tomach listy Jeremiego Mohyły do Jana Zamoyskiego pochodzą z Archiwum Głównego Akt Dawnych w Warszawie, Archiwum Zamoyskich, zbioru opatrzonego sygnaturą 150. Jednakże szczegółowa kwerenda w Archiwum Zamoyskich wskazuje, iż korespondencja hospodara mołdawskiego do kanclerza znajduje się jeszcze w dwóch innych zbiorach, opatrzonych sygnaturami 682 i 818, które to listy również możemy odnaleźć w edycji źródłowej Eudoxia Hurmuzakiego. Cristian A. Bobicescu w artykule poświęconym relacjom łączącym Jeremiego Mohyłę z Zygmuntem III zestawił liczbę listów wysłanych przez hospodara mołdawskiego zarówno do polskiego króla, jak i do kanclerza z podziałem na lata, wykazując, iż w przypadku drugiego z adresatów zachowało się ich 78 listów (Bobicescu, „Jeremi Mohyła – między Zygmuntem III a kanclerzem”: 24, tab. 1). Niestety, badacz nie podał, na jakich zasobach archiwalnych i edycjach źródłowych oparł swoje wyliczenia. W Archiwum Zamoyskich zachowało się w sumie 81 listów Jeremiego Mohyły adresowanych do Jana Zamoyskiego z lat 1595–1604 – 40 opatrzonych sygnaturą 150, 38 – sygnaturą 682 i 3 – sygnaturą 818. Pozwala to na pogłębienie wiedzy na temat relacji łączących obu polityków, a także wydarzeń, które rozgrywały się na terenie księstw naddunajskich na przełomie XVI i XVII w.

25 Bobicescu, „Jeremi Mohyła – między Zygmuntem III a kanclerzem”: 24, tab. 1.

jego panowania, by – co zrozumiałe – całkowicie zdominować korespondencję w momencie rozpoczęcia przez Michała Walecznego działań zbrojnych w Siedmiogrodzie, a następnie w samej Mołdawii w 1600 r.²⁶ Sytuacja polityczna w gospodarstwie wołoskim pozostała ważnym wątkiem w listach Jeremiego Mohyły również po pokonaniu przez Jana Zamoyskiego wojsk Michała Walecznego pod Bukowem i osadzeniu na tamtejszym tronie Szymona Mohyły²⁷. W kolejnych latach gospodarz mołdawski informował kanclerza o trudnej sytuacji swojego brata, szczególnie w momencie, gdy ten po kilkunastomiesięcznym panowaniu został obalony i rozpoczęła się walka o tamtejszy tron między różnymi pretendentami, którzy korzystali ze wsparcia wojsk państw ościennych²⁸. Miało to niewątpliwie na celu wywarcie presji na kanclerzu, żeby dyplomatycznie czy też militarnie zaangażował się po stronie Szymona Mohyły i pomógł mu w odzyskaniu tronu.

Wiele miejsca w swoich listach gospodarz mołdawski poświęcił także księciu siedmiogrodzkiemu Zygmuntowi Batoremu, na bieżąco przekazując kanclerzowi wiadomości na temat działalności politycznej oraz wojskowej jego byłego szwagra²⁹. Informował o groźbach militarnych wysuwanych pod swoim adresem ze strony księcia siedmiogrodzkiego, o jego akcjach zbrojnych podejmowanych przeciwko Imperium Osmańskiemu, a także odwetowych działaniach tureckich w Siedmiogrodzie; wreszcie pisał o współpracy Zygmunta Batorego z Habsburgami, zręczeniu się przez niego tronu siedmiogrodzkiego na rzecz arcyksięcia Maksymiliana i próbach jego odzyskania³⁰.

26 Zob. np. Jeremi Mohyła do Jana Zamoyskiego: Suczawa, 27 października 1597, AGAD, AZ 682, k. 9,10; z obozu pod Romanowym Jargiem, 5 listopada 1599, AGAD, AZ 150, k. 39; Suczawa, 18 grudnia 1599, AGAD, AZ 682, ceduła 1-2, k. 50, 51; Suczawa, 19 lutego 1600, AGAD, AZ 150, k. 41; Suczawa, 3 maja 1600, AGAD, AZ 150, k. 47; Suczawa, 6 maja 1600, AGAD, AZ 150, k. 45; Chocim, 18 maja 1600, AGAD, AZ 682, k. 57; z zamku chocimskiego, 22 maja 1600, AGAD, AZ 150, k. 49; z obozu nad Dniestrem, 21 czerwca 1600, AGAD, AZ 682, k. 59.

27 Zob. np. Jeremi Mohyła do Jana Zamoyskiego, Jassy, 10 grudnia 1600, AGAD, AZ 682, k. 67.

28 Jeremi Mohyła do Jana Zamoyskiego, Jassy, 12 marca 1602, AGAD, AZ 682, ceduła 1, k. 86.

29 Jan Zamoyski był w latach 1583–1590 żonaty z rodzoną siostrą księcia siedmiogrodzkiego Gryzeldą z Batorych.

30 Zob. np. Jeremi Mohyła do Jana Zamoyskiego: Jassy, 28 października 1595, AGAD, AZ 150, k. 1; Suczawa, 21 września 1597, AGAD, AZ 682, ceduła, k. 16; Suczawa, 15 kwietnia 1598, AGAD, AZ 682, ceduła 4, k. 33; Suczawa, 15 maja 1598, AGAD, AZ 682, k. 37; Suczawa, 18 maja 1600, AGAD, AZ 682, k. 55; Jassy, 23 marca 1601, AGAD, AZ 150, k. 55, 56; Jassy, 24 marca 1602, AGAD, AZ 150, k. 63.

Dla Jeremiego Mohyły strategiczne znaczenie miało utrzymanie poprawnych relacji z Mehmedem III i członkami tureckiego dywanu, co było jednym z gwarantów jego panowania w gospodarstwie. Nie dziwi zatem fakt, iż stosunki z sułtanem i najwyższymi urzędnikami jego dworu dominowały w tematyce przewijającej się na kartach listów hospodara do Jana Zamoyskiego. W pierwszych miesiącach swoich rządów Jeremi Mohyła informował kanclerza o toczących się negocjacjach ze Stambułem w sprawie przysłania mu chorągwi, co miało stanowić symbol uznania jego panowania przez sułtana. Nie zaniedbywał też starań o dalsze poparcie polityczne u samego Jana Zamoyskiego, a przez niego także u Zygmunta III, by wykorzystać ich protekcje w dyplomatycznych naciskach na Mehmeda III, gdyby ten zwlekał w zalegalizowaniu jego panowania w Mołdawii³¹.

Jeremi Mohyła na bieżąco informował kanclerza o poselstwach, które wysyłał do sułtana oraz chana tatarskiego, ich przebiegu oraz rezultatach. Przekazywał także listy, które otrzymywał ze Stambułu oraz Baczysaraju. Było to szczególnie ważne dla Jana Zamoyskiego, gdyż w ten sposób uzyskiwał bezcenne wiadomości na temat planów i działalności polityczno-militarnej władców Imperium Osmańskiego oraz Chanatu Krymskiego, atmosfery panującej na ich dworach, a także ruchach wojsk tatarskich oraz tureckich czy też wyników prowadzonych przez nich kampanii wojennych, jak choćby przebiegu wojny osmańsko-habsburskiej³².

Jeremi Mohyła bardzo szybko przyjął rolę pośrednika w kontaktach dyplomatycznych między Rzeczpospolitą a Imperium Osmańskim oraz Chanatem Krymskim. Jego dwór stał się punktem wymiany oficjalnych listów na linii Warszawa (bądź Zamość) – Stambuł lub Baczysaraj. Hospodar informował o wysyłanych na dwór królewski lub kanclerski wysłannikach sułtana, tureckich dostojników czy też chana tatarskiego. Sprawował też pieczę nad posłami Zygmunta III lub Jana Zamoyskiego udającymi się z misjami dyplomatycznymi do Turcji lub Chanatu Krymskiego. Wreszcie, Suczawa lub Jassy były wybierane jako miejsce,

31 Zob. np. Jeremi Mohyła do Jana Zamoyskiego, Suczawa, 21 grudnia 1595, AGAD, AZ 682, k. 3.

32 Zob. np. Jeremi Mohyła do Jana Zamoyskiego: Suczawa, 8 sierpnia 1596, AGAD, AZ 682, k. 5; Suczawa, 27 października 1596, AGAD, AZ 682, k. 9, 10; Suczawa, 4 października 1597, AGAD, AZ 682, k. 19; Suczawa, 26 listopada 1597, AGAD, AZ 682, k. 23; Suczawa, 14 marca 1598, AGAD, AZ 682, k. 27; Suczawa, 15 maja 1598, AGAD, AZ 682, k. 37; Suczawa, 26 czerwca 1598, AGAD, AZ 682, k. 39; Suczawa, 11 stycznia 1599, AGAD, AZ 150, k. 27; Suczawa, 18 grudnia 1599, AGAD, AZ 682, k. 49; Jassy, 12 marca 1602, AGAD, AZ 682, k. 85 oraz ceduła 2-4, k. 87-89; Suczawa 12 kwietnia 1602, AGAD, AZ 818, k. 5.

gdzie przedstawiciele polskiego króla lub kanclerza prowadzili rozmowy z reprezentantami sułtana lub chana³³.

Listy Jeremiego Mohyły były też dla Jana Zamoyskiego cennym źródłem informacji na temat ruchów hord tatarskich, co pozwalało mu z wyprzedzeniem reagować na kolejne ich najazdy na ziemię Rzeczypospolitej³⁴. Z drugiej zaś strony, hospodar donosił o wyprawach kozackich³⁵ czy to w granice księstw naddunajskich, Chanatu czy też Imperium Osmańskiego, co pozwalało kanclerzowi przeciwdziałać tym ekspedycjom, a przynajmniej łagodzić ich konsekwencje polityczno-militarne ze strony zaatakowanych państw.

Szymon Mohyła

Jan Zamoyski utrzymywał również listowną korespondencję z drugim z braci, Szymonem Mohylą, ale w tym przypadku zachowały się jedynie pojedyncze listy. W przeciwieństwie do Jeremiego Mohyły nie odgrywał on tak znaczącej roli w sieci dyplomatyczno-informacyjnej kanclerza, nawet w okresie, gdy sprawował rządy w Wołoszczyźnie, będąc w dużej mierze uzależniony w swoich działaniach od poruczeń Jana Zamoyskiego i swojego brata, Jeremiego. W połowie grudnia 1599 r., pełniąc urząd „hetmana wielkiego mołdawskiej ziemi”, tłumaczył Janowi Zamoyskiemu powody opóźnienia powrotu kanclerskiego sługi Kamieńskiego, wysłanego do Mołdawii w celu zakupu bydła, informując, iż to sam hospodar opóźnił jego wyjazd, starając się pozyskać na kanclerski stół jedynie zdrowe i dorodne zwierzęta³⁶. Dwa lata później, już jako hospodar wołoski, dziękował Janowi Zamoyskiemu za przysłanie mu żołnierzy pod komendą starosty kamienieckiego Jana Potockiego, z pomocą których oraz wojsk swojego brata, Jeremiego, udało mu się

33 Zob. np. Jeremi Mohyła do Jana Zamoyskiego: Suczawa, 21 grudnia 1595, AGAD, AZ 682, k. 3; Suczawa, 28 listopada 1596, AGAD, AZ 150, k. 9; Suczawa, 18 maja 1597, AGAD, AZ 682, k. 14; Suczawa, 28 lutego 1598, AGAD, AZ 150, k. 21; Suczawa, 9 sierpnia 1598, AGAD, AZ 150, k. 23; Suczawa, 20 kwietnia 1599, AGAD, AZ 150, k. 35; Suczawa, 6 maja 1599, AGAD, AZ 150, k. 29; Suczawa, 3 września 1599, AGAD, AZ 150, k. 37; Suczawa, 29 marca 1600, AGAD, AZ 150, k. 43; Jassy, 28 marca 1601, AGAD, AZ 150, k. 58; z obozu nad Deżą, 29 października 1603, AGAD, AZ 682, k. 91.

34 Zob. np. Jeremi Mohyła do Jana Zamoyskiego: Suczawa, 21 września 1597, AGAD, AZ 682, k. 16; Jassy, 5 stycznia 1601, AGAD, AZ 682, k. 68.

35 Zob. np. Jeremi Mohyła do Jana Zamoyskiego, Jassy, 7 stycznia 1601, AGAD, AZ 682, k. 70.

36 Szymon Mohyła do Jana Zamoyskiego, Suczawa, 18 grudnia 1599, AGAD, AZ 152, k. 1.

pokonać wrogie oddziały³⁷. Utraciwszy zaś tron, usilnie zabiegał o pomoc kanclerza, głównie dyplomatyczną. W jednym listów prosił go bowiem o instrukcje, co ma dalej czynić, gdyż sułtan nakazuje mu wyruszyć do Wołoszczyzny i odzyskać tron. Szymon Mohyła miał jednak świadomość, że jego oddziały są nieliczne i nie będzie w stanie skutecznie walczyć z konkurentami. Obawiał się, że jeśli nie podejmie stosownych działań, to utraci łaski sułtana, który wskaże innego kandydata na tron hospodarski. Stąd też zabiegał u Jana Zamoyskiego, by ten wyjednał u króla Zygmunta III wysłanie posłańca do Stambułu, który monarszym słowem zapewni o wierności Szymona wobec Mehmeda III i wytłumaczy powody braku jego aktywności³⁸.

Łukasz Stroicz

Jan Zamoyski utrzymywał także kontakty z najwyższymi dostojnikami hospodarstwa mołdawskiego. Jak już zostało wyżej wspomniane, do kanclerza przysyłał listy Szymon Mohyła, sprawujący urząd hetmana, choć w tym przypadku podtrzymywał korespondencję nie tylko z racji pełnionej godności, ale także z powodu pokrewieństwa łączącego go z hospodarem. Inaczej było w przypadku Łukasza Stroicza, który już za panowania Piotra Kulawego piastował urząd „logofety wielkiego ziemi mołdawskiej”, czyli kanclerza³⁹. Podobnie jak Jeremi Mohyła uciekł on do Rzeczypospolitej w 1591 r. i znalazł się w orbicie wpływów Jana Zamoyskiego, który wyjednał dla niego na sejmie 1593 r. polski indygenat⁴⁰. Pierwotnie to jego miał widzieć kanclerz na tronie hospodarskim w Mołdawii, gdyż był już osobą w podeszłym wieku, co ułatwiałoby kanclerskie plany inkorporacji hospodarstwa do Rzeczypospolitej po jego śmierci⁴¹. Za panowania Jeremiego Mohyły objął on ponownie urząd logofety, stając się jednym z najbliższych współpracowników nowego

37 Szymon Mohyła do Jana Zamoyskiego, znad rzeki Ardżesz, 5 listopada 1601, AGAD, AZ 682, k. 83.

38 Szymon Mohyła do Jana Zamoyskiego, Jassy, 29 września 1603, AGAD, AZ 152, k. 9.

39 Pierwszy z zachowanych listów Łukasza Stroicza do Jana Zamoyskiego, napisany wspólnie z Jeremim Mohyłą, pochodzi z 1590 r. (niestety w datacji pominięto miesiąc), kiedy to w hospodarstwie mołdawskim panował Piotr Kulawy. Autorzy listu podpisali się imionami, nazwiskami oraz piastowanymi godnościami – odpowiednio logofety i dwornika – zob. Łukasz Stroicz, Jeremi Mohyła do Jana Zamoyskiego, Jassy, 26 b.m. 1590, AGAD, AZ 697, k. 47.

40 Milewski, „Między patronatem a współpracą”, 18.

41 Bobicescu, „Jeremi Mohyła – między Zygmuntem III a kanclerzem”: 22.

hospodara. Jego korespondencja z Janem Zamoyskim do tej pory nie była poddawana szczegółowszej analizie, mimo iż jej początków można doszukać się już w 1590 r., kiedy to wykorzystując swoje koneksje na dworach wschodnich, dopomógł w uwolnieniu Podlodowskiego⁴², przedstawiciela rodziny związanej z domem Zamoyskich⁴³. Podobnie jak miało to miejsce w przypadku obu braci Mohyłów, także relacje łączące Łukasza Stroicza z Janem Zamoyskim oparte były na silnej zależności logofety od kanclerza, czego wyrazem jest ton jego listów, pełen uniżoności i gotowości do spełnienia wszelkich jego prośb. Najlepiej oddaje to fragment jednego z pierwszych listów, jakie Łukasz Stroicz skierował do Jana Zamoyskiego zaraz po ponownym objęciu urzędu logofety, w którym kornie zapewnia, iż:

a proszę przytem WM swojego MPana a dobrodzieja, jakom do tegoż czasu zawždy doznawał łaski WMci, i od tegoż czasu WM swojego MPana proszę żebym z niej wypuszczonym nie był, i wczym bym się mógł zgodzić w onem kraju do posług WM, nie racz mię WM mój MPan zaniechacz, a ja jakom z dawna zwykł WM swojemu Panu służyć, i teraz i zawždy będę i jestem gotów na najmniejsze rozkazanie⁴⁴.

W innym zaś z listów pisał:

Za wszelakie łaski i chęci mnie od WM mego Mściwego Pana pokazane, pilne WM memu Mściwemu Panu i dobrodziejowi dziękuję, chcąc tyż na każdy czas za najmniejszym rozkazaniem powolnemi służbami memi te Mściwą łaskę WM memu Mściwemu Panu i dobrodziejowi odsługuować⁴⁵.

Kontakty Łukasza Stroicza z Janem Zamoyskim nie ograniczały się jedynie do wymiany korespondencji, gdyż mołdawski logofeta co najmniej dwa razy – w 1596 r.⁴⁶ i 1599 r. – był wysyłany z misjami dyplomatycznymi do Rzeczypospolitej. Z dużą dozą prawdopodobieństwa możemy przyjąć, że w ich trakcie obaj kanclerze mieli sposobność spotkać się ze sobą. Podczas wypełniania drugiego z poselstw mołdawskiego urzędnika spotkał despekt, o czym poinformował Jana Zamoyskiego – Jan Szczęśny

42 Łukasz Stroicz do Jana Zamoyskiego, Jassy, 26 b.m. 1590, AGAD, AZ 697, k. 47.

43 Np. Mikołaj Podlodowski za czasów Jana „Sobiepana” Zamoyskiego piastował jeden z najwyższych urzędów w hierarchii zamojskiego dworu – podskarbiego.

44 Łukasz Stroicz do Jana Zamoyskiego, Suczawa, 31 grudnia 1595, AGAD, AZ 207, k. 2.

45 Łukasz Stroicz do Jana Zamoyskiego, Suczawa, 30 kwietnia 1600, AGAD, AZ 697, k. 69.

46 Jeremi Mohyła do Jana Zamoyskiego, Suczawa, 19 marca 1596, AGAD, AZ 150, k. 4 i 5.

Herburt, jeden z najbliższych współpracowników kanclerza, miał pobić i zranić logofetę. Sprawa była poważna, stanowiła bowiem pogwałcenie podstawowych zasad dyplomacji, gwarantujących posłowi nietykalność osobistą. Atak na posła stanowił obrazę honoru także samego hospodara mołdawskiego, którego był przedstawicielem. Łukasz Stroicz informował zatem kanclerza, iż to od decyzji jego władcy będzie zależeć, na jakich warunkach nastąpi zadośćuczynienie doznanemu afrontowi⁴⁷.

Zachowana korespondencja Łukasza Stroicza to w większości krótkie, killkudzaniowe listy, pełne galanterii i unizoności, w których zapewniał Jana Zamoyskiego o swojej wiernej służbie i dopytywał o zdrowie kanclerza i jego najbliższych⁴⁸. Kilkukrotnie też zwracał się do Jana Zamoyskiego z prywatnymi prośbami lub też dziękował mu za zaangażowanie się w rozwiązanie tychże⁴⁹. Zgodnie ze swoimi deklaracjami logofeta starał się również spełniać prywatne poruczenia kanclerza⁵⁰, jak choćby koordynował gromadzenie i przepędzenie na potrzeby zamojskiej kuchni jałowic, tłumacząc zarazem – w imieniu hospodara – powody, dla których nie udało się zdobyć więcej sztuk bydła czy też koni⁵¹.

47 Łukasz Stroicz do Jana Zamoyskiego, Suczawa, 16 lutego 1599, AGAD, AZ 207, k. 13. O reakcji Jeremiego Mohyły na despekt, który spotkał jego posła, zob. Bobicescu, „Jeremi Mohyła – między Zygmuntem III a kanclerzem”: 25.

48 Zob. np. Łukasz Stroicz do Jana Zamoyskiego, Suczawa, 11 kwietnia 1598, AGAD, AZ 207, k. 11. Pod koniec września 1599 r. Łukasz Stroicz złożył kanclerzowi listownie kondolencje z powodu śmierci córeczki, trzyletniej Gryzeldy, zrodzonej z małżeńska z Barbarą z Tarnowskich – Łukasz Stroicz do Jana Zamoyskiego, Suczawa, 30 września 1599, AGAD, AZ 207, k. 17.

49 W marcu 1598 r. Łukasz Stroicz zwrócił się z prośbą do Jana Zamoyskiego o interwencję w imieniu jego siostrzenicy, która miała pożyczyć znaczną sumę pieniędzy gospodarowi wołoskiemu Michałowi Walecznemu, a ten miał wymawiać się od spłaty długu – zob. Łukasz Stroicz do Jana Zamoyskiego, Suczawa, 20 marca 1598, AGAD, AZ 697, ceduła listu, k. 56. Półtora roku później logofeta dziękował za chęć zaangażowania się kanclerza w pomoc w uwolnieniu jego syna, który trafił do niewoli u wojewody braclawskiego księcia Janusza Zbaraskiego – zob. Łukasz Stroicz do Jana Zamoyskiego, Suczawa, 30 września 1599, AGAD, AZ 207, k. 17. Po zakończeniu kampanii 1600 r. logofeta błagał listownie Jana Zamoyskiego, by ten wysłał listy do dowódców polskich oddziałów pozostawionych w Mołdawii, by powstrzymali się od grabieży jego majątków ziemskich, gdyż obawiał się, iż nie będzie miał żywności dla siebie i swoich sług na nadchodzącą zimę – zob. Łukasz Stroicz do Jana Zamoyskiego, Jassy, 21 listopada 1600, AGAD, AZ 697, k. 71. Zob. także Łukasz Stroicz do Jana Zamoyskiego, Jassy, 15 lutego 1603, AGAD, AZ 697, k. 75.

50 Pod koniec października 1597 r. Łukasz Stroicz dopisał w *post scriptum*, iż nie mógł teraz wysłać do Jana Zamoyskiego rzeczy, o których przysłanie kanclerz poprosił go wcześniej listownie – Łukasz Stroicz do Jana Zamoyskiego, Suczawa, 30 października 1597, AGAD, AZ 207, k. 9.

51 Zob. np. Łukasz Stroicz do Jana Zamoyskiego: Suczawa, 30 października 1597, AGAD, AZ 207, k. 9; Suczawa, 20 marca 1598, AGAD, AZ 697, ceduła listu, k. 57.

Listy Łukasza Stroicza nie były zbyt cennym źródłem informacji dla kanclerza. Mowa tu nie tylko o danych dotyczących sytuacji panującej w księstwach naddunajskich, Imperium Osmańskim czy Chanacie Krymskim, ale także w samej Mołdawii. Ich autor najczęściej ograniczał się do lakonicznych wiadomości, w których zawiadamiał o wysyłanej do Jana Zamoyskiego korespondencji gospodarskiej, mającej zawierać szczegółowe opisy o sytuacji na dworach w Stambule oraz Bakczysaraju⁵². Zapowiadał również przybycie do króla lub kanclerza wysłańców hospodara, sułtana lub chana⁵³. Starał się koordynować wspólne działania polityczne – w jednym z listów dopytywał kanclerza, czy ma kazać aresztować powracających z Moskwy posłów (niestety nie zostało doprecyzowane, czyimi byli oni wysłannikami)⁵⁴.

Mimo iż zachowana korespondencja nie wskazuje, żeby Łukasz Stroicz był szczególnie cennym źródłem informacji dla kanclerza, to jednak musiał odgrywać dość ważną rolę w gronie jego informatorów, niewątpliwie z powodu piastowanego urzędu i koneksji rodzinno-towarzyskich. Potwierdzeniem tego jest brulion listu Jana Zamoyskiego, w którym ten – choć może czynił to jedynie kurtuazyjnie – prosił logofetę o przesyłanie informacji o sytuacji w Turcji, Chanacie Krymskim, a także o losach posła królewskiego kasztelana halickiego Stanisława Golskiego, wysłanego w 1597 r. z poselstwem do Stambułu⁵⁵. Logofeta odgrywał też inną ważną rolę dla kanclerza – pomagał niewątpliwie zaspokoić bibliofilskie zamiłowanie Jana Zamoyskiego do ksiąg i manuskryptów pochodzących ze wschodu⁵⁶, skoro w zachowanym brulionie kanclerz przypominał się w sprawie kroniki wołoskiej, którą Łukasz Stroicz obiecał mu podarować⁵⁷.

52 Np. zob. Łukasz Stroicz do Jana Zamoyskiego: Zwinigród, 29 kwietnia 1597, AGAD, AZ 207, k. 4; Suczawa, 15 czerwca 1598, AGAD, AZ 697, k. 61; Suczawa, 24 lipca 1598, AGAD, AZ 697, k. 63.

53 Np. zob. Łukasz Stroicz do Jana Zamoyskiego: Suczawa, 16 września 1599, AGAD, AZ 207, k. 15; Suczawa, 20 marca 1598, AGAD, AZ, 697, k. 55.

54 Łukasz Stroicz do Jana Zamoyskiego, Suczawa, 20 marca 1598, AGAD, AZ 697, ceduła listu, k. 56.

55 Jan Zamoyski(?) do Łukasza Stroicza(?), Zamość, b.d. październik 1597, AGAD, AZ 819, k. 1.

56 Jerzy Kowalczyk, *Kultura i ideologia Jana Zamoyskiego* (Warszawa: Instytut Sztuki PAN, Muzeum Zamojskie, 2005), 101.

57 Jan Zamoyski(?) do Łukasza Stroicza(?), Zamość, b.d. październik 1597, AGAD, AZ 819, k. 1.

Kanclerscy urzędnicy oraz słudzy

Nie tylko Jan Zamoyski utrzymywał kontakty z dworem hospodara mołdawskiego. Czy to z prywatnych pobudek, czy też z polecenia swojego mocodawcy czynili to również jego urzędnicy i słudzy, jak choćby najważniejszy z nich – marszałek dworu zamoyskiego Paweł Piaskowski. Jako uczestnik kampanii mołdawskiej 1595 r. i autor diariusza tej wyprawy⁵⁸, niewątpliwie w jej trakcie zawarł znajomości w gronie mołdawskich dostojników, dzięki czemu mógł liczyć na dostęp do bieżących informacji dotyczących sytuacji politycznej w księstwach naddunajskich, a nawet w Stambule⁵⁹, o czym zapewne na bieżąco informował swojego mocodawcę. Potwierdzeniem tego może być fakt, iż to właśnie Paweł Piaskowski reprezentował Jana Zamoyskiego w trakcie uroczystości weselnych księcia Michała Wiśniowieckiego z Rainą Mohylanką, najstarszą z córek Jeremiego Mohyły, które to wydarzenie odbyło się 25 lutego 1603 r.⁶⁰

Jan Zamoyski wysyłał do Mołdawii także swoje sługi, które po powrocie do Zamościa z pewnością zdawały raporty z sytuacji w państwie mołdawskim i na dworze w Suczawie/Jassach. Był to prywatny kanał informacyjny kanclerza, tym cenniejszy, że pozbawiony cenzury ze strony hospodara mołdawskiego i jego urzędników. Oficjalnie celem ich wyjazdów był zakup bydła i innych towarów na potrzeby kanclerskiego stołu, tak by móc z łatwością wytłumaczyć ich obecność w Mołdawii. Niemal stałym rezydentem na dworze hospodarskim był niejaki Kamieński, którego pobyt odnotowano tam jesienią 1597 r.⁶¹, potem od czerwca do grudnia 1599 r. (ta bytność w Suczawie przeciągnęła się znacząco z powodu kłopotów z nabyciem odpowiednich jałowic na potrzeby zamoyskiej kuchni)⁶², a następnie na początku 1604 r., kiedy to odbierał od hospodara mołdawskiego pieniądze⁶³. Potwierdzeniem przypuszczeń, że zadania Kamieńskiego nie ograniczały się jedynie do tematu zakupu bydła, są słowa samego Jeremiego Mohyły, który w jednym z listów informował

58 Jasnowski, „Dwie relacje z wyprawy Zamoyskiego pod Cecorę w r. 1595”, 242–250.

59 Jan Dalmata do Pawła Piaskowskiego, Jaśliska, 12 marca 1601, AGAD, AZ 2776, k. 3-4; AGAD, AZ 867, ceduła, k. 119.

60 Jeremi Mohyła do Jana Zamoyskiego, Suczawa, 27 czerwca 1603, AGAD, AZ 8, k. 120.

61 Łukasz Stroicz do Jana Zamoyskiego, Suczawa, 28 października 1597, AGAD, AZ 207, k. 6;

62 Jeremi Mohyła do Jana Zamoyskiego, Suczawa, 4 czerwca 1599, AGAD, AZ 150, k. 33. Łukasz Stroicz do Jana Zamoyskiego, Suczawa, 17 grudnia 1599, AGAD, AZ 697, k. 67; Szymon Mohyła do Jana Zamoyskiego, Suczawa, 18 grudnia 1599, AGAD, AZ 152, k. 1.

63 Jeremi Mohyła do Jana Zamoyskiego, Wasyan, 13 stycznia 1604, AGAD, AZ 150, k. 71, 72.

kanclerza, iż od jego sługi otrzymał szczegółowe wytyczne, co ma dalej czynić⁶⁴.

Pamiętać należy, iż w najbliższym otoczeniu Jeremiego Mohyły przebywali również przedstawiciele szlachty koronnej, pełniący służbę na dworze hospodarskim⁶⁵, a także dowódcy polskich oddziałów pozostawionych w Mołdawii w celu ochrony kruchego panowania hospodara. Część z nich rekrutowała się z grona osób związanych z kanclerzem, czy to stosunkami rodzinnymi, czy też klientalnymi, lub też jego protekcji zawdzięczała przyjęcie na hospodarską służbę⁶⁶. W ten sposób Jan Zamoyski starał się systematycznie poszerzać nie tylko krąg swoich informatorów na dworze mołdawskim, ale także grono osób, które na jego polecenie mogło osobiście wpływać na decyzje hospodara. Ich wartość jako kanału informacyjnego i siły oddziaływania rosła wraz z postępującym rozdzwieniem w relacjach między Janem Zamoyskim a Jeremim Mohylą, który uwidocznił się po pierwszej wyprawie mołdawskiej, a przybrał na sile po drugiej, za każdym razem, kiedy hospodar poczuł się pewniej na tronie, a protekcja kanclerza zaczynała mu ciążyć⁶⁷.

Tak rozbudowana sieć kontaktów Jana Zamoyskiego na dworze w Jas-sach za panowania Jeremiego Mohyły była niewątpliwie efektem jego osobistych relacji łączących go z członkami elity politycznej hospodars-twa, którzy po abdykacji Piotra Kulawego uciekli do Rzeczypospolitej, a dzięki kanclerskiej interwencji zbrojnej w 1595 r. ponownie znaleźli się u steru rządów w Mołdawii. Objęcie ich protekcją, dzięki której otrzymali polskie indygenaty oraz mogli zakupić majątki ziemskie, było niezwykle cenną kalkulacją polityczną Jana Zamoyskiego, obliczoną niewątpliwie na możliwość wykorzystania ich w przyszłości w grze dyplomatycznej. Udało się to po osadzeniu na tronie hospodarskim w Mołdawii Jeremiego Mohyły i szybko zaowocowało nawiązaniem bliskiej współpracy politycznej, tak ważnej dla Jana Zamoyskiego, jako hetmana wielkiego koronnego.

64 Jeremi Mohyła do Jana Zamoyskiego, Suczawa, 29 października 1597, AGAD, AZ 682, k. 21.

65 Bobicescu, „Unia, inkorporacja czy lenno?”, 236.

66 W 1598 r. Jan Zamoyski polecał Jeremiemu Mohyle przyjęcie na służbę niejakiego Czołhańskiego, będącego zięciem Pawła Orzechowskiego, którego siostra, Anna, była macochą kanclerza i hetmana wielkiego koronnego. Z kolei w listopadzie 1603 r. Jan Zamoyski protegował hospodarowi mołdawskiemu Szymkowicza, lecz tym razem spotkał się odmową, gdyż z powodu głodu oraz zarazy władca był zmuszony zredukować skład już posiadanego dworu – zob. Milewski, „Między patronatem a współpracą”, 27.

67 Wasiucionek, „Kanclerz i hospodar”, 71; Bobicescu, „Jeremi Mohyła – między Zygmuntem III a kanclerzem i hetmanem”: 28–32.

Najważniejsze zadanie, postawione przed każdym hetmanem, stanowiła obrona granic monarchii polsko-litewskiej, co w II połowie XVI w. stało się szczególnie trudne na południowo-wschodnich rubieżach państwa, zagrożonych coraz częstszymi najazdami tatarskimi, większą niesubordynacją Kozaków, szybszą karuzelą władców zasiadających na tronach księstw naddunajskich i ich chwiejną polityką, wreszcie wojennymi planami kolejnych sułtanów i ich wielkich wezyrów. Żeby skutecznie bronić granic Rzeczypospolitej, Jan Zamoyski, jako hetman wielki koronny, musiał dysponować rozbudowaną siecią kontaktów dyplomatycznych oraz siatką wywiadowczą, by w ten sposób mieć pełną i aktualną wiedzę na temat sytuacji polityczno-wojennej na pograniczu. W tym celu starał się nawiązać stosunki z kolejnymi hospodarami mołdawskimi oraz wołoskimi, co pozwoliłoby mu pozyskać w ich osobach sojuszników, informatorów i pośredników w kontaktach z Imperium Osmańskim. Zachowana korespondencja w Archiwum Zamoyskim wskazuje, iż takowe kontakty były zadzierzgiwane, lecz nie spełniały pokładanych w nich oczekiwań. Dopiero osadzenie przez Jana Zamoyskiego na tronie hospodarskim w Mołdawii Jeremiego Mohyły, człowieka blisko z nim związanego i od niego zależnego, pozwoliło na stworzenie stałego punktu dyplomatyczno-wywiadowczego na dworze w Suczawie i Jassach, a dzięki temu na znaczną samodzielność kanclerza i hetmana wielkiego koronnego w kształtowaniu polityki zagranicznej w stosunku do księstw naddunajskich, Turcji i Chanatu Krymskiego. Korespondencja Jeremiego Mohyły była dla Jana Zamoyskiego cennym źródłem informacji o charakterze politycznym, dyplomatycznym i wojskowym, co dawało mu rozleglejszą wiedzę o sytuacji na pograniczu, a przez to większą trafność w ocenie zagrożeń i tym samym mógł zastosować skuteczniejsze środki im zapobiegające. Kanclerz próbował rozszerzyć swoją sieć kontaktów o najbliższych współpracowników hospodara mołdawskiego – jego brata Szymona, pełniącego funkcję hetmana, a także Łukasza Stroicza, sprawującego godność logofety. Treści zawarte w ich korespondencji nie były już jednak tak istotnymi źródłami wiadomości, nawet wówczas gdy pierwszy z wymienionych został władcą Wołoszczyzny. Jan Zamoyski próbował również umieszczać w najbliższym otoczeniu Jeremiego Mohyły swoich zaufanych ludzi, którzy dzięki protekcji kanclerza mogli rozwijać swoje kariery w administracji dworu hospodarskiego lub też w tamtejszym wojsku, będąc zarazem źródłem informacji o sytuacji w Mołdawii i jej relacjach z Imperium Osmańskim i Chanatem Krymskim, tym cenniejszym, iż pozbawionym hospodarskiej cenzury. Wreszcie, Jan Zamoyski wysyłał do Mołdawii swoje sługi, których oficjalnym celem był zakup bydła i przedmiotów na potrzeby zamoyskiego dworu, a tak naprawdę

mogli być oni kanclerskimi „uszami” i „oczami”. Wartość zaufanych sług i dostarczanych przez nich informacji wzrastała, ilekroć gospodar mołdawski próbował wyswobodzić się z ciasnego gorsetu zależności, jaki nałożył nań Jan Zamoyski.

Bibliografia

Źródła rękopiśmienne

Archiwum Główne Akt Dawnych, Archiwum Zamoyskich, sygn. 8, 150, 152, 207, 682, 697, 818, 819, 857, 867, 2776, 3028.

Źródła drukowane i edycje źródłowe

Documente privitoare la istoria Românilor, E. Hurmuzaki, supl. 2, t. 1: 1510–1600, red. Ioan Bogdan (București: Stabilimentul Grafic I. V. Socecu, 1893).

Documente privitoare la istoria Românilor, E. Hurmuzaki, supl. 2, t. 2: 1601–1640, red. Ioan Bogdan (București: Stabilimentul Grafic I. V. Socecu, 1895).

Jasnowski Józef, „Dwie relacje z wyprawy Zamoyskiego pod Cecorę w r. 1595”, *Przegląd Historyczno-Wojskowy* 10/2 (1938): 240–250.

Rajnolda Hejdensztejna sekretarza królewskiego, Dzieje Polski od śmierci Zygmunta Augusta do roku 1594. Ksiąg XII, 2, red. Michał Gliszczyński, Włodzimierz Spasowicz (Petersburg: Wolff Bolesław Maurycy, 1857).

Książki i monografie

Bazyłow Ludwik, *Siedmiogród a Polska 1576–1613* (Warszawa: PWN, 1967).

Gawron Przemysław, *Hetman koronny w systemie ustrojowym Rzeczypospolitej w latach 1581–1646* (Warszawa: Neriton, 2010).

Grzybowski Stanisław, *Jan Zamoyski* (Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 1994).

Horn Ildikó, *Andrzej Batory* (Warszawa: Neriton, 2010).

Kowalczyk Jerzy, *Kultura i ideologia Jana Zamoyskiego* (Warszawa: Instytut Sztuki PAN, Muzeum Zamojskie, 2005).

Milewski Dariusz, *Polsko-mołdawskie stosunki polityczno-wojskowe w latach 1538–1595* (Oświęcim: Napoleon V, 2022).

Śliwiński Artur, *Jan Zamoyski. Kanclerz i hetman wielki koronny* (Warszawa: Trzaska, Evert i Michalski, 1947).

Czasopisma

Bobicescu Cristian A., „Jeremi Mohyla – między Zygmuntem III a kanclerzem i hetmanem wielkim koronnym Janem Zamoyskim (1591–1603). Uwagi wstępne”, *Kronika Zamkowa. Roczniki* 7/73 (2020): 19–34.

- Bobicescu Cristian A., „Recepcja ustroju polsko-litewskiego w Mołdawii Mohyłów (1595–1611)”, cz. 1, *Saeculum Christianum* 29/2 (2022): 126–138.
- Bobicescu Cristian A., „Tyranny and Colonization. Preliminary Considerations about the Colonization Plans of Moldavia during the Time of Jan Zamoyski”, *Revue des études sud-est européennes* 54/1-4 (2016): 99–118.
- Czamańska Ilona, „Czy naprawdę były to awantury? Interwencje polskie w Mołdawii w latach 1595–1616”, *Balkanica Posnaniensia. Acta et studia* 28/2 (2021): 57–79.
- Czamańska Ilona, „Caraterul legaturilor lui Jan Zamoyski cu Movilestii”, *Arhiva Genealogica* 3(9)/3-4 (1996): 307–312.
- Milewski Dariusz, „A Campaign of the Great Hetman Jan Zamoyski in Moldavia (1595). Part I. Politico-diplomatic and Military Preliminaries”, *Codrul Cosminului* 18/2 (2012): 261–286.
- Milewski Dariusz, „A Campaign of the Great Hetman Jan Zamoyski in Moldavia (1595). Part II. The Battle of Țuțora and Aftermath”, *Codrul Cosminului* 19/1 (2013): 57–76.
- Milewski Dariusz, „Między patronatem a współpracą – relacje Jana Zamoyskiego i hospodara mołdawskiego Jeremiego Mohyły (1595–1605)”, *Wiek Stare i Nowe* (2012): 11–31.
- Wasiucionek Michał, „Kanclerz i hospodar – klientelizm nietypowy? Na marginesie stosunków Jana Zamoyskiego z Jeremim Mohyłą”, *Wschodni Rocznik Humanistyczny* 6 (2009): 65–72.

Rozdziały w monografiach

- Bobicescu Cristian A., „Unia, inkorporacja czy lenno? Kilka uwag o stosunkach Mołdawii z Rzeczpospolitą podczas panowania Jeremiego Mohyły (1595–1606)”, w *Rzeczpospolita w XVI–XVII wieku. Państwo czy wspólnota?*, red. Bogusław Dybaś, Tomasz Kempa, Paweł Hanczewski (Toruń: Wydawnictwo Naukowe UMK, 2007), 219–239.
- Gawron Przemysław, „Jan Zamoyski, kanclerz i hetman wielki koronny, wobec zmagania turecko-habsburskich w latach 1593–1605/6”, w *Polska wobec wielkich konfliktów w Europie nowożytnej. Z dziejów dyplomacji i stosunków międzynarodowych w XV–XVIII wieku*, red. Ryszard Skowron (Kraków: Wydawnictwo Towarzystwa Naukowego „Societas Vistulana”, 2009), 23–47.
- Milewski Dariusz, „Kość niezgody. Mołdawia podczas wojny polsko-osmańskiej 1620–1621”, w *Od Cecory do Chocimia. Studia z dziejów wojny Rzeczypospolitej z Turcją 1620–1621*, red. Zbigniew Hundert, Paweł Tyszka (Warszawa: Zamek Królewski w Warszawie – Muzeum, 2024), 13–35.

